

УДК 343.98

С.О. Книженко, кандидат юридичних наук,
доцент, доцент Харківського національного
університету внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬ СЛУЖБОВІ АБО ІНШІ ОСОБИ ШЛЯХОМ НЕВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ОРГАНІВ ПРАВОСУДДЯ

Визначено поняття криміналістичної характеристики досліджуваних злочинів. Розглянуто елементи криміналістичної характеристики злочинів, що їх вчиняють службові або інші особи шляхом невиконання рішень органів правосуддя.

Ключові слова: злочини проти правосуддя, криміналістична характеристика злочинів, невиконання судового рішення, приховування майна.

Определено понятие криминалистической характеристики исследуемых преступлений. Рассмотрены элементы криминалистической характеристики преступлений, совершаемых служебными или иными лицами путем неисполнения решений органов правосудия.

Define the concept criminalistic characteristics the investigated crimes. Developed the elements of criminalistic characteristics of the crimes which are committed official or other person way non-enforcement of justice.

У період розбудови правової держави правосуддя набуває особливого значення, стає важливим гарантом прав і свобод людини й громадянина (ст. 6 Конституції України). Водночас нині правосуддя зазнає впливу протиправних дій, які перешкоджають становленню у державі сильної судової влади, сприяють поширенню нігілізму, порушують принцип рівності всіх громадян перед законом і загалом завдають значної шкоди основам державотворення.

Одним із видів злочинів проти правосуддя є злочини, які вчиняють службові або інші особи шляхом невиконання рішень органів правосуддя (ст. 382 Кримінального кодексу України (далі — КК України) «Невиконання судового рішення»), незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації (ст. 388 КК України). На сьогодні такі злочини набули значного поширення в Україні.

У криміналістичній літературі питання формування методики розслідування злочинів, які вчиняють службові або інші особи шляхом невиконання рішень органів правосуддя, є доволі актуальними.

Інформаційною основою формування методики розслідування зазначених видів злочинів є їх криміналістична характеристика.

Поняття та елементи криміналістичної характеристики злочинів були предметом дослідження у працях Р.С. Белкіна, О.Н. Васильєва, В.К. Гавла, І.Ф. Герасимова, О.Н. Колесниченка, І.М. Лузгіна, В.А. Образцова, В.Т. Танасевича, М.П. Яблокова та інших учених.

Водночас криміналістична характеристика злочинів, що їх вчиняють службові або інші особи шляхом невиконання рішень органів правосуддя, на сьогодні залишається не розробленою, що і зумовило мету цієї статті.

Слід зазначити, що нині висловлюються різні підходи до розуміння криміналістичної характеристики злочинів. Одні вчені вважають криміналістичну характеристику злочинів важливим елементом криміналістичної методики [1, с. 147], інші заперечують її існування. Так, Р.С. Белкін висловив сумніви щодо існування криміналістичної характеристики злочинів як вчення. Він зазначав, що криміналістична характеристика поєднує в собі кримінально-правові та кримінологічні ознаки й не виправдала свого призначення, перетворилася в ілюзію, криміналістичний фантом [2, с. 221—223].

З цією точкою зору не можна погодитись, оскільки, як правильно зазначив М.П. Яблоков, хоча кримінально-правова та криміналістичні характеристики і мають формально-структурну схожість, але такі елементи криміналістичної характеристики, як механізм і обстановка вчинення злочину, є суто криміналістичними поняттями зі своєю змістовною специфікою [3, с. 120]. Г.А. Густов, розглядаючи це питання, зазначає, що елементи криміналістичної характеристики — це реально існуючі об'єкти, процеси реального світу з усіма притаманними їм закономірностями [4, с. 76].

Основним призначенням криміналістичної характеристики злочинів є реалізація її складових у методиці розслідування. На практиці криміналістична характеристика злочинів сприяє правильному вибору слідчим найоптимальніших напрямів розслідування як у цілому, так і на окремих його етапах [5, с. 101].

Не вдаючись до дискусій, слід підтримати точку зору більшості криміналістів про необхідність розробки криміналістичної характеристики окремих видів злочинів.

Аналіз юридичної літератури дозволяє визначити криміналістичну характеристику злочинів, що їх вчиняють службові або інші особи шляхом невиконання рішень органів правосуддя, як систему узагальнених слідчою та судовою практикою криміналістично значущих даних про типові ознаки особи злочинця, предмета злочинного посягання, способів злочину, обстановки, слідів злочинної діяльності.

Отже, елементами криміналістичної характеристики досліджуваних злочинів є:

- особа злочинця;
- предмет злочинного посягання;
- способи та обстановка вчинення злочинів;
- сліди злочинів.

Одним із важливих елементів криміналістичної характеристики досліджуваних злочинів є характеристика особи злочинця, зважаючи на те, що спосіб злочину та сліди злочинної діяльності чи бездіяльності зумовлені особистими якостями злочинця.

Як доводять результати дослідження, злочини зазначеної категорії вчиняють як службові, так і інші особи, які мають доволі високий інтелектуальний рівень.

Вони мають базову або повну вищу освіту, працюють, мають сім'ї, раніше не засуджувалися, за місцем роботи і проживання характеризуються позитивно. Головним мотивом їхніх злочинних дій є користь. Більше половини таких злочинів вчиняють чоловіки. Найчастіше такі злочини вчиняють керівники органів місцевого самоврядування, керівники підприємств, установ, організацій.

Предметом злочинного посягання досліджуваних злочинів здебільшого є нерухоме та рухоме майно (будинки, квартири, офіси, документи, промислове обладнання, транспортні засоби, побутова техніка, сільськогосподарська продукція тощо), а також кошти у готівковій чи безготівковій формі. Предмет злочинного посягання не тільки має вагоме значення для розшуку об'єктів, а й сприяє розшуку злочинців, визначенню можливих ринків збуту.

Характеризуючи спосіб вчинення злочину, слід навести думку Г.Г. Зуйкова, який визначає його як систему дій з підготовки, вчинення, приховування злочину, детермінованих умовами навколишнього середовища і психофізичними якостями особи, які можуть бути пов'язані з вибіркоким використанням відповідних знарядь або засобів, умов місця і часу [6, с. 12].

Способи вчинення злочинів службовими або іншими особами шляхом невиконання рішень органів правосуддя характеризуються різноманітністю і залежать від виду злочину (відповідно до статей КК України). Якщо злочини стосовно невиконання рішень органів правосуддя мають стадію підготовки та власне вчинення злочину, то їх приховування характерне переважно для незаконних дій із заставленим або описаним майном чи майном, на яке накладено арешт.

Підготовка до невиконання судового рішення, як правило, передбачає активні дії, спрямовані на забезпечення реалізації задуманого, а саме:

- добір покупців;
- аналіз ринків збуту (наприклад, майна, на яке накладено арешт);
- складання необхідних документів (наприклад, для відкриття додаткових рахунків у банківських установах з метою приховування коштів, зняття транспортного засобу з обліку);
- підбір майна, схожого на описане чи заставлене;
- визначення місця схову майна тощо.

Аналіз слідчо-судової практики, статистичних та аналітичних матеріалів дозволив виокремити типові способи вчинення незаконних дій щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описане чи підлягає конфіскації:

- розтрата майна;
- відчуження майна (найчастіше продаж або дарування);
- приховування майна (найчастіше зняття з обліків, перевезення до іншої місцевості);
- підміна майна;
- пошкодження майна (розукомплектування, під час експлуатації тощо);
- знищення майна.

Типовими способами невиконання рішень суду є:

- ненадання визначених судом документів;
- несплата визначеної судом грошової суми;
- неповернення визначеного судом майна;

- допуск до роботи особи, яка за вироком суду позбавлена права обіймати певні посади;

- перешкоджання поновленню на роботі незаконно звільненого працівника;
- невиселення з житлового приміщення;
- незнесення визначених судом споруд;
- перешкоджання приватизації майна;
- неповернення дитини;
- перешкоджання у користуванні житлом, іншим майном тощо.

Обстановка вчинення досліджуваних злочинів визначена такими чинниками:

- злочини вчиняють стосовно вироків, рішень, ухвал, постанов суду, що набрали законної сили цивільного, кримінального, адміністративного судочинства, рішень службових осіб державної виконавчої служби. Найчастіше злочини зазначеної категорії мають місце у сфері цивільного судочинства;

- злочинні дії зумовлені недосконалістю нормативно-правового регулювання виконавчого провадження;

- предмет злочинного посягання перебуває у володінні особи, що вчинила злочин;

- місце вчинення злочину пов'язане з місцем перебування особи злочинця або місцем знаходження предмета злочинного посягання;

- тривалість злочинного діяння.

Типові сліди злочинів зазначеної категорії, як правило, наявні у документах (рішенні суду, матеріалах виконавчого провадження, наказах керівників про видання підзвітних сум, платіжних відомостях, бухгалтерських документах тощо).

Слідами також можуть бути залишки знищених (пошкоджених) товарно-матеріальних цінностей, на які було накладено арешт, незаконно збудовані споруди, приховане устаткування тощо. Найчастіше залишаються сліди знарядь злочину: сліди від використання знарядь знищення, пошкодження майна, на яке було накладено арешт.

Суттєвого значення набувають ідеальні сліди — свідчення осіб, які спостерігали відповідні дії з невиконання рішення суду чи приховування, розтрата, знищення майна, на яке накладено арешт, заставленого або описаного майна (працівники виконавчої служби; особи, на користь яких прийнято рішення суду; працівники підприємств, установ, організацій, де перебувало заставлене чи описане майно; сусіди підозрюваного).

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що криміналістична характеристика злочинів, які вчиняють службові або інші особи шляхом невиконання рішень органів правосуддя, є обов'язковим елементом методики розслідування таких злочинів і визначається як система узагальнених слідчою та судовою практикою криміналістично значущих даних про типові ознаки особи злочинця, предмета злочинного посягання, способів злочину, обстановки, слідів злочинної діяльності, знання і використання яких має важливе значення для виявлення та розслідування зазначених злочинів і запобігання їм.

Важливими напрямками подальших досліджень є розробка криміналістичних характеристик і методик розслідування окремих видів і груп злочинів, які вчиняються шляхом невиконання рішень органів правосуддя.

Список використаної літератури

1. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : монографія / Б.В. Щур. — Харків : Харків юридичний, 2010. — 320 с.
2. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики / Р.С. Белкин. — М. : НОРМА, 2001. — 240 с.
3. Яблоков Н.П. Криминалистическая характеристика преступления и типичные следственные ситуации как важные факторы разработки методики расследования преступлений / Н.П. Яблоков // Вопрос борьбы с преступностью. — 1979. — Вып. 30. — С. 110—122.
4. Густов Г.А. К разработке криминалистической теории преступления / Г.А. Густов // Правоведение. — 1982. — № 7. — С. 76—78.
5. Корж В.П. Теоретические основы методики расследования преступлений, совершаемых организованными преступными образованиями в сфере экономической деятельности : монография / В.П. Корж. — Харьков : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2002. — 412 с.
6. Зуйков Г.Г. Криминалистическое учение о способе совершения преступления : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / Г.Г. Зуйков. — М., 1970. — 32 с.